Türkiyat Araştırmaları Dergisi
Sayı:4, KONYA 1997, s. 191-209

ATATÜRK VE KÂZIM KARABEKİR PAŞA

Bir Dostluğun Dargınlığa Dönüşmesi

Dr. Yaşar SEMİZ*

Milli Mücadele'nin iki büyük kahramanı, Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşa, yakın dönem Türk tarihinin en zor zamanlarında büyük bir başarıya ve dostluğa imza attılar. Bu başarı ve dostluğun menşei II. Meşrutiyet dönemine kadar geri gider.

Mustafa Kemal (Atatürk) 31 Mart vak'ası üzerine İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusu'nun Yeşilköy'de duraklaması sırasında Rauf Orbay, Kâzım Karabekir, Selahattin Adil gibi sonradan birlikte çalışma imkânı bulduğu aydınlarla tanıştı. Tanışıklık Birinci Dünya Savaşı'nın hazırlıkları sırasında dostluğa dönüştü. O sırada Kâzım Karabekir, Harbiye Nezareti İkinci Şube Müdür Yardımcılığı[1] görevine atanmıştı. Bu dönemde Mustafa Kemal (Atatürk)ün Kâzım Karabekir'e yazmış olduğu mektup bu dostluğu ortaya koymaktır. Mektup Mustafa Kemal'in İkinci Şube Müdürlüğüne daha önce yazmış olduğu bir yazının yanlış anlaşıldığını dostça bir uyarı ile bildiren Kâzım Karabekir'in mektubuna cevap ve yanlış anlaşılmanın izahı

* S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Öğretim Üyesi.
[1] O sırada II. Şube Müdürü Bir Alman Subayıdır.

doğrultusunda olup şöyle başlamaktadır. "Kardeşim Kâzım Karabekir Bey, Mektubunuzu aldım. İkinci Şube Müdür Muavinliğine atanmamızdan gerek size ve gereksi orduyu tebrike layık görürüm. Mektubunuzdan, bildirdiğiniz içten yakınlıktan pek sevindim. Son olarak yazdığım bir iki yazımın müdür beyleri pek kızdırmış olduğunu bildirerek beni uyarmış olmanıza da teşekkür borçluyum... Şurasını da ilave edeyim ki, değil böyle görev yolunda ve hatta her çeşit davranışta kişisel onurunu korumada fedakârlıktan çekinmeyeceğim için siz kardeşimden yardım görmeseydim dahi bu hususta bu yönden ben savunmamı sürdüreceğime şüphe buyurmayacağınızı sanırım. Ama orduya hizmet ve bu suretle vatanın iyiliğine dönük olacak çalışmaya katılmaktır... Yüksek saygılarımın iyi kabulünü rica eder ve gözlerinizden öperim."[2]

Atatürk ve Kâzım Karabekir Paşa arasındaki dostluk I. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında da pekişerek devam etti. Gerek Atatürk ve gerekse Kâzım Karabekir Paşa I. Dünya Savaşı öncesinde Alman subaylarının etkisi altındaki Enver Paşa ve arkadaşlarının ısrarla savaşa girme arzularına karış çıktılar. Ancak başaramadılar. Bunun üzerine her iki komutan, I. Dünya Savaşı'nda, çeşitli cephelerde görev alarak vatana faydalı olmanın uğraşı içerisine girdiler. Bu gaye ile Kâzım Karabekir, İran, Irak ve Kafkasya cephelerinde görev aldı. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Rus ve Ermeni mezâlimine maruz kalan Doğu vilayetlerinin yanı sıra, Rusların elinde bulunan Kars ve Gümrü'yü kurtaran muzaffer bir komutan unvanını aldı. Ancak mütârekenin imzalanmasından sonra Tebriz'de bulunan kolordu karargâhının lağv edilmesi üzerine İstanbul'a dönmeye karar verdi. Gelirken Batum depolarındaki bir çok sahra Japon topu ve mermisini Reşit Paşa Vapuru ile Trobzon'a getirdi[3]. Paşanın bu davranışı daha sonra başlatılacak Milli mücadelenin ilk adımlarından biri oldu. 28 Kasım 1918'de de İstanbul'a geldi. Büyükdere açıklarında, İstanbul'u işgal eden İngiliz ve Fransız gemilerinde bayrakların göndere çekildiğini görünce dayanamayarak "Tek dağ başı mezar oluncaya kadar düşmanla mücadele ederek istiklalimizi kurmaya

[2] İlgar İhsan, "Mustafa Kemal'in Çankaya Arşivindeki Mektubu", Yıllar Boyu Tarih, Sayı 12, Aralık 1981, s. 22-23.
[3] Karabekir Kâzım, İstiklâl Harbimizin Esasları, İstanbul 1981, s. 63.

vicdanıma karşı ahd ettim. Ya istiklal ya ölüm"[4] diyerek kendi kendisine haykırdı.

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale zaferinin mimarı M. Kemal Paşa ise, Mondoros Mütârekesi arefesinde Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevini ifa ediyordu.

2 Ekim 1918'de Mütareke metni kendisine tebliğ edilince o da Kâzım Karabekir Paşa gibi mütârekenin çok müphem bir şekilde ele alınmış olduğunu, galip devletlerin bütün arzularına uymak zorunda kalınacağını belirterek karşı çıktı. Ancak İstanbul Hükümeti Tebriz'deki kolordu karargâhı gibi Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı lağv edince Mustafa Kemal da İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. İstanbul'a geldikten sonra bir motorla Sirkeci'ye giderken bütün ihtişamıyla Dolmabahçe önlerinde demirlemiş işgal kuvvetleri donanması'nı görünce üzüntüsü ve kararlılığı "Geldikleri gibi giderler"[5] cümlesiyle ifade etmiştir.

Atatürk ve Kâzım Karabekir Paşa bu durum karşısında ne gibi önlemler alınması gerektiğini tespit etmek için ayrı ayrı yoğun bir kulis faaliyetine girdiler. Bu faaliyetlerinin sonunda İstanbul'da daha fazla kalmanın yersiz olduğu, Türklüğün mukaderatının içine düşürüldüğü bu uçurumdan kurtarılması için tek çıkar yolun Anadolu'ya geçmek olduğu kararına vardılar. Bu gaye ile Kâzım Karabekir Paşa yakın dostu Harbiye Nezareti Müsteşarı Miralay İsmet İnönü'den kendisini derhal Anadolu'ya göndermesi ricasında bulundu[6]. Karabekir paşa aynı isteği 1 Aralık 1918'de Cevat (Çobanlı) Paşa'ya, 10 Nisan 1919'da da Fevzi (Çakmak) Paşa'ya iletti[7].

[4] Karabekir, s. 64; Hz. Baranseli Z. Mahir, Doğunun Kurtarıcısı Kâzım Karabekir, Kâzım Karabekir Heykelini Yaptırma ve Yaşatma Derneği yayınları No:1, (Baskı yeri ve tarihi yok), s. 12-13.
[5] Altuğ Yılmaz, Türk Devrim Tarihi Dersleri, İstanbul 1975, s. 22.
[6] Karabekir, s. 64.
[7] Karabekir, s. 65-67; Baranseli, s. 14.

Karabekir Paşa, görevlendirmenin yapılmasından sonra 11 Nisan 1919'da 15. Kolordu Komutanlığı'na atanmasından dolayı, hem teşekkür, hem de veda etmek için dönemin Sultanı Vahdeddin'in huzuruna çıktı[8]. Ardından da Şişli'de ki evinde Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete gitti. Bu ziyaret sırasında Karabekir Paşa, Anadolu'ya geçmek istemesinin sebebini şu şekilde açıkladı. "Şarkta Milli bir hükümet esasını hazırlamak ve ordunun kuvvetini muhafaza ederek vahim sulh şartları karşısında milli istiklâlimizi kurtarmak için mücadeleye girişmek... Muhtelif namlar altında oluşan teşekkülleri birleştirmek medeni alemin nazar-i dikkatini celbe çalışan erbâb-i hamiyetten istifade etmek ve gerekirse milli bir hükümet kurmak"[9].

Karabekir Paşa bu hususlarda Mustafa Kemal Paşa'nın da onayını aldıktan sonra Anadolu'da buluşmak temennisi ile Şişli'deki evden ayrıldı. Bundan dolayıdır ki Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan hemen sonra Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ile temasa geçti. Mustafa Kemal Paşa'ya, 11 Haziran 1919'da İstanbul'a çağırılması ile ilgili bilgiyi de ilk olarak Karabekir Paşa verdi[10]. Aynı tarihte Mustafa Kemal Paşa'nın, Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği mektupta İzmir'in işgal edildiği ve Manisa'nın da işgal tehlikesi ile karşı karşıya olduğu bildirildikten sonra işgalin protesto edilmesi istendi ve "Zat-ı alilerin bu fikirler etrafında hassas ve müessir bulunmaları cihetle işin hüsnü idare ve muvaffakiyetinden acizlerinin (benim de) inancım tam mevcuttur" dendi. Gelişmelerin genel bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için Amasya'da bir toplantının yapılması önerildi.

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın önerilerini memnuniyetle kabul etti ve bir bakıma Anadolu'nun İstiklal Beyannâmesi niteliğini de taşıyan 21-22 Haziran 1919 tarihli "Amasya Tamimi" ne tereddütsüz destek verdi.

Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasındaki dostluk, Erzurum Kongresi arifesinde doruk noktaya ulaştı. Mustafa Kemal Paşa,

---

[8] Karabekir, s. 68; Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1988, s. 15-16.

[9] Karabekir, İstiklal Harbimizin Esasları, s.69-70; Rauf Orbay'ın hatıralarına göre o sırada Mustafa Kemal henüz Anadolu'ya geçme kararını vermemiştir. Orbay Rauf, Cehennem Değirmeni, c. 1, İstanbul 1993, s. 231; Karabekir Paşa'da "Paşaların Hesaplaşması" adındaki eserinde Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya geçmeye kendisinin ikna ettiğini yazar.

[10] Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 79, yıl 30 Mayıs 1981, Ankara 1981, s. 8-9.

Erzurum kongresinden önce 8 Temmuz 1919'da görevden azil edileceğini öğrendi ve hemen aynı gece saat 10:50 de Harbiye Nezareti'ne, saat 11 den sonra da Padişah'a çektiği telgraflarla ordudan istifa etti[11]. İstifasında hareketlerinin İngilizler tarafından memleketin müdafası şeklinde görülemeyerek hükümeten baskı altında tutulmasından duyduğu üzüntüyü belirtti. Ve "Saltanata hilafete ve necip millete hayatının sonuna kadar bağlı" kalacağını ifade etti[12].

10 Temmuz'da ise en yakınlarından biri olan Miralay Kâkım (Dirik), Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gelerek "Paşam siz askerlikten istifa ettiniz. Benim bundan sonra bu vazifeye devam imkânım kalmadı müsadenizle Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'dan askeri bir vazife isteyeceğim. Evrakı kime teslim etmemi emrediyorsunuz" dedi[13].

İstanbul hükümetinin tutuklama emrini çıkardığı, en yakınlarının bile kendisini terk etmeğe başladığı bir sırada Karabekir Paşa, Atatürk'e "Kumandamda bulunan zabitin ve efrâdın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz bundan evel olduğu gibi bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız... Emrinizdeyim, Paşam..."[14] diyerek gerçek dostluğun en büyük örneğini gösterdi.

Erzurum Kongresi devam ederken 30 Temmuz 1919 günü Damat Ferit Hükümeti'nin Harbiye Nazırı Nazım Paşa, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya şifreli bir telgraf çekerek Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bele'nin derhal tevkif edilerek İstanbul'a gönderilmesini istedi.

Telgrafın metni şöyleydi.

"Erzurum'da 15. Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in Hükümet kararına muhalif fikir ve hareketlerinden dolayı hemen yakalanması ve İstanbul'a gönderilmeleri

---

[11] Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, İstanbul 1938, s. 34; T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Ankara 1982, Belge No 53, s. 51 ve 159; Kansu Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, C. 1, Ankara 1986, s. 36-41.

[12] İstifa Mektubu için bak. Arşiv Belgeleri, s. 55-56 ve 164-165.; Mektuptan kısa bir alıntı için bak. Göyünç Nejat, Atatürk ve Milli Mücadele, 2. Bs, Konya 1987, s. 88, Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 62-64.

[13] Haz. Selek, Salahaddin, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C. 1, Mart 1970, s. 218-219; Karebekir, İstiklal Harbimiz, s. 62-64.

[14] Baranseli, s. 16; Selek, 218-219.

Babiâlı'ce tensip olunup mahalli memuriyete lazım gelen emir verildiğinden kolorduca da ciddi yardımda bulunulması ve neticeden malumat verilmesi rica olunur.

Merkez Dairesi 2733

Harbiye Nazırı Nazım"

Babiâlı bu emri mahalli sivil idareye vermekle yetinmeyip bu hususta Kâzım Karabekir Paşa'dan da yardım istedi. Çünkü Paşa razı olmadıkça mahalli idarenin böyle bir tutuklamayı yapamayacağının bilincindeydi.

Kâzım Karabekir Paşa, 30 Temmuz tarihli telgrafa yine şifre ile şu cevabı verdi. "Erzurum, 1 Ağustos 1919, Harbiye Nezaretine 30. 7. 1919 Merkez dairesi 2773 sayılı şifreye cevap. Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in Hükümet kararına muhalif hal ve hareketlerinden dolayı yakalanmalarıyla İstanbul'a gönderilmeleri hakkında mahalli memuriyete emir verildiği için kolorduca ciddi yardımda bulunulması emir buyuruluyor. Hükümet kararları ve siyasetinin ne olduğunu bilmiyorsam da Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın fiil ve hareketlerinde vatan ve milletin maksat ve menfaatlarına ve mevcut konulara muhalif sayılabilecek hiçbir hal ve hareketinin olmadığını görüyorum... Mustafa Kemal Paşa gibi Memlekette namusuyla ve seçkin askeri vatanseverlik ve hizmetleriyle tanınmış ve askerin de pek ziyade hususi hürmetini kazanmış, bilhassa 20 gün evvel memleketin yarısına kumanda etmiş olan hal ve hareketlerinde vatan ve millet menfâatlarına aykırı hiçbir şey hissedilmeyen ve görülmeyen bir zatın tevkifine kanuni bir sebep olmayacağı ve... halk ve ordu gözünde de iyi bir hareket olarak telakki edilemeyeceği için kendisini tevkif ve kolorduca bunun için yardımda bulunulmasına halin ve vaziyetin katiyen müsait olmadığını arz ederim"[15].

---

[15] Tam metin için bak,; Yay. Haz.; T. C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivinden seçmeler, (Kültür Bakanlığı, yay.) Ankara 1981, s. 99-101; Karabekir, İstiklal Harbimiz s. 92-93; Ayrıca bak, Kandemir Feridun, Mustafa Kemal, (Arkadaşları ve karşısındakiler) İstanbul 1964, s. 101-103; Sertoğlu Mithat, "Erzurum Kongresi Sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Tevkifi için verilen emre Kâzım Karabekir Paşa'nın verdiği Tarihi Cevap, "Hayat Tarihi Mecmuası, C. 1, Sayı 6, Haziran 1977, s. 8-13.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi sırasındaki bu olayları daima teşekkür ve minnet hisleri ile andı. Karabekir Paşa'nın bu davranışını o dönemde kendisine kuvvet ve cesareti veren en mühim hadise olduğunu anlattı[16].

Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasındaki dostluk ve işbirliği Milli Mücadele süresince devam etti. Kâzım Karabekir Paşa'nın 17 Eylül 1919 da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği zata mahsus telgrafa[17] Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevapta dostluk ve yakınlaşmanın boyutu daha iyi anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa telgrafında Kâzım Karabekir Paşa'ya hitap ederken "Muhterem Kardeşim, derin bir samimiyete dayandığından asla kuşku duymadığım kanıtlarınızı açık ve kardeşçe bir dille bildirmiş olmanız kardeşlik bağlarımızı pekiştirmiş ve yürekten sevindirmiştir"[18] der.

Bu dönemde TBMM de ise Atatürk tarafından Kâzım Karabekir Paşa'nın kolladığını görüyoruz. Örneğin 22 Ocak 1921 tarihinde Meclis'in gizli oturumlarında Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve arkadaşları Kâzım Karabekir Paşa'yı önce Ermeni hareketi sırasında çok fazla kayıp verdiği, daha sonra da Komünizm'e taviz verdiği gerekçesi ile suçladılar. Bunun doğru olmadığını belirten Atatürk, Karabekir Paşa'yı savunarak"... Hüseyin Avni Bey biraderimiz gayet mühim bir meseleye temas ettiler ki bunun hakkında hiçbir söz söylemek istemiyorum. Fakat kendileri temas ettiği için heyet-i ali'nizden zihinleri karışmış olanlar bulunabileceği için bir iki kelime ile izah etmek istiyorum. Bir defa Kâzım Karabekir Paşa'yı içimizden tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Paşa gayet zeki, ahlaklı, namuslu, fevkalade haluk, namuskâr bir adamdır. Bunların fevkinde hasletleri vardır ki ilk temasa geldiği vakit Hüseyin Avni Bey anlayamaz..." dedi[19].

Milli Mücaadele yıllarında Atatürk'ün, Karabekir Paşa'ya ne kadar önem verdiği o sırada Türkiye'ye sık sık gelen Fransız gazeteci M: Berthe George Gaulis'in 1924'de yayınladığı ve bizzat Atatürk'ten dinlediğini ifade

---

[16] Selek, s. 219; Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam, C. II, Ankara 1985, s. 335

[17] Telgraf "Zât-i samilerine, pek merbut olan kalbi ve hissiyatım itibariyle her şeyi daima açık söylemek kanaatini muhafaza ediyorum" diye başlayıp "ellerinizden öperim" şeklinde bitmektedir. Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 226-237.

[18] Atatürk, Nutuk, 1938. Bs. S. 116-117; Ayrıca bak. Seyfettin Turhan- Güney Haşmetoğlu, Atatürk Olaylar Ansiklopedisi, İstanbul 1986, s. 182.

[19] Yay. Türkiye İş Bankası, TBMM Gizli Celse Zabitleri, C.1, Ankara 1985, s. 335.

ettiği yazıda şöyle ifade ediliyor. "Mustafa Kemal solumdaki masa komşusunu göstererek konuşmaya devam etti. Bu da bizim Kâzım Karabekir, Doğu Cephesi Komutanımız, şöhretini duymuşunuzdur..." Bir ara İsmet Paşa'dan da bahseden Atatürk "İsmet Paşa'nın ateşli milliyetçiliğini sadece Türkler değil, bütün Müslümanlar bilir. O hepimizin en iyi arkadaşıdır. En büyük dostu, Kâzım Karabekir Paşa ile benim." Dedikten sonra Karabekir Paşa'dan bahsederken de "-Erzurum'a gelmeden önce benimle temaslarında, bu iki kuvvetin Türk milletine saadet getireceklerine inanıyordum. Bu inancımdan ötürü güvenim gayretim artmıştı. Milli hükümet kurulunca daha birçok kimseler kararsızlık içinde bocalarken Kâzım Karabekir Paşa, zekâsı, cüreti ve askeri değeri sayesinde bütün engelleri aşmıştı. Siyaset anlayışı, teşkilatlandırma kabiliyeti sayesinde bir ordu kurdu ve başına geçerek doğuya doğru ilerledi. Böylece bize Kars zaferini kazandırdı... Memleketin ücra köşesinde sağlam bir düzenin kurulduğunu müjdeledi"[20].

Milli Mücadele yıllarında Atatürk ve Karabekir Paşa arasında gelişen dostluğu, o dönemin yakın görgü tanığı ve iki paşa'nın da dostu olan İsmet İnönü hatıralarında şöyle nakletmektedir. "Genç zabitlik devrinde birbirlerine uzaktan bakarlardı. Ama Atatürk üçüncü Ordu Komutanı iken İstanbul tarafından istifaya mecbur tutulduğu zaman Karabekir Paşa'nın kendisine gösterdiği tutumdan ve yakınlıktan son derece mütehassis ve minnettar olmuştu. (Atatürk) bundan hep bahsederdi... Atatürk ordu kumandanlığından istifa edip sivil olunca Karabekir onu Ordu Kumandanı iken nasıl bir hayat içinde yaşıyor' idiyse o hayat içinde yaşattı. Kendisi odu kumandanı olduğu halde, ordusuna "Atatürk'ün emrindesiniz" diye emir verdi. Kendisi de Atatürk'ün emrindeymiş gibi ihtiram gösterdi. Ona hususi yaverler, vasıtalar, otomobiller tahsis etti.

Ben Ankara'ya geldiğim zaman Atatürk, Karabekir'i çok meth etti bana. Müteşekkir olduğunu söyledi, "Müstesna adammış" dedi[21].

Atatürk ve Karabekir Paşa Milli Mücadele yıllarında tam bağımsız milli egemenlik anlayışına dayalı Türkiye fikrinde beraber oldukları gibi çağdaş ve laik Türkiye fikrinde de beraberdirler. Bu konuda Atatürk'ün

---

[20] Nakleden Naşıt Uluğ, "Milli Mücadele de Türk Fransız Münasebetleri 2, Atatürk'ün Temasları", Hayat Tarihi Mecmuası, Sayı 10, 1 Kasım 1972, s. 28-29.
[21] Haz. Abdi İpekci, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul 1968, s. 23.

fikirleri herkes tarafından bilinmektedir. Kâzım Karabekir Paşa da Laikliğe ve çağdaşlaşmaya karşı hareketleri "milli tarihimizi lekeleyen milli bünyemize acı veren olaylar" olarak tanımlar[22]. Bir ara kendisinin de "İrtica" ile suçlanarak cahil ve tutucu insanların peşinde gidiyormuş gibi gösterilmesi üzerine 4. 4. 1939 tarihinde C. H. P grubunda yaptığı bir konuşmada "bu memlekette irtica varmış... Böyle şey yok. Çıkarsa önce biz kafasını ezeceğiz"[23] diyerek bu husustaki fikirlerini açıkça ortaya koydu. Panislavizm, Pantürkizm ve Komünizm gibi düşüncelere şiddetle karşı çıktı.

İki paşa arasındaki dostluk II. Meclis'in ilk aylarında da devam etti. Atatürk kendisinin Meclis Başkanı olacağı bir ortamda (13 Ağustos 1923'te bu göreve seçildi.) Kâzım karabekir Paşa'nın da Başbakan olmasını arzu ediyordu. Paşalar arasında 4-5 Ağustos 1923 tarihinde yapılan görüşmeler bu talebin açık ifadesidir. Atatürk'ün bu husustaki düşüncesi şöyleydi. "Başvekalet münhaldir (boştur) Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşa ya da Ali Fethi Bey'den birinin başvekilliği olması icap ediyor[24]. Fevzi Çakmak Paşa esasen siyasetle uğraşmak istemediğinden, Ali Bey'de bu iş için kendisini yeterli görmediğinden[25] başvekil kabul etmek istemiyorlardı[26]. Bu durumda Atatürk, Karabekir Paşa'nın başvekilliği için kesin karar verdi. Ancak Karabekir Paşa, Atatürk'ün bu teklifini o dönemlerden itibaren baş gösteren ve ileride ayrıntıları ile ele alacağımız sebeplerden dolayı kabul etmedi[27].

Büyük dostlukların kırgınlığı da büyük olur. Atatürk ile Karabekir Paşa arasında Milli Mücadele yıllarında kurulan bu büyük dostluk çağdaş Türkiye'nin kurulması yolunda yerini metodolojik fikir ayrılığı ve kırgınlıklara bıraktı. Bu kırgınlığın sebeplerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar:

---

[22] B. Karabekir, İstiklal Harbimizin Esasları, s. 63.
[23] Karabekir, Paşaların Kavgası - İnkılâp Hareketlerimiz, Yayına Haz. , Prof. Faruk Özerengin, 3. Bs. İstanbul 1994. S. 51.
[24] Karabekir, Paşaların Kavgası, s. 149; İpekci, s. 81-82.
[25] Karabekir, Paşa'nın bu şekildeki beyanına karşılık İnönü'nün naklettiğine göre Fethi Bey "Bu işi ben daha iyi yaparım" dediği ve Fevzi Paşa'nında Fethi Bey'i desteklediği ifade edilmektedir. İpekci, s. 82. Fethi Bey ise "Üç Devirde Bir Adam" adındaki eserinde bu hususa hiç değinmemektedir.
[26] Karabekir, Paşalar'ın Kavgası, s. 149-150
[27] Karabekir, Paşalar'ın kavgası, s. 151-152

1. Milli Mücadele yıllarında ortaya çıkan fakat o günün ortamında fazla üzerinde durulmayan olaylar[28],

2. İletişim Eksikliği; İletişimi bizzat engellemek isteyenlerin varlığı,

3. Duygusal yaklaşım,

4. İnkılâbın (belli bir ölçüde ihtilal'ın) mantığı,

İletişim eksikliliğinin önemli sebeplerinden biri, Atatürk ve Kâzım Karabekir Paşa'nın (Aslında milli mücadelede birinci derecede rol alan paşaların)[29] birlikteliğini çekemeyenlerin müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. Kâzım Karabekir Paşa bu bağlamda Atatürk ile aralarına girenlerden bahsederken; "Büyük inkılâpların hepsinde olduğu gibi bizde de bütün varlıkları, can ve başları ile el ele verip çalışmış olan rical arasına bir takım tüfeyli türediler girmiştir. Bunlar büyük zaferle hedefe varılarak tehlikelerin ortadan kalktığını görür görmez iktidar mevkiindekilere sokulup yaranmak için tıpkı bir kamanın bir cismi ikiye bölüşü gibi bizi birbirimizden ayırma faaliyetinde bulunmuşlardır" der[30]. 4 Nisan 1939 daki C. H. P. Grup toplantısında da aynı konuya değinirken hiçbir şekilde isim zikretmemeğe özen göstererek şunları söyler; "Önce şunu arz edeyim ki Atatürk'ü tanıyan, hürmet eden ve onunla beraber hayatını idam sehpasına koymaya karar veren bir arkadaşınızı dinleyeceksiniz. Onun yüksek enerji ve kabiliyetini ilk takdir edenlerden birisi olan Kâzım Karabekir'i samimiyetle dinleyiniz. Samimi arkadaşımla arama giren asalakları maskeleri ile size arz etmek isterim..."[31]

Karabekir Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanından sonra rahatsızlık duyduğu diğer konulara şu şekilde sıralanabilir. Müfettiş olarak yaptığı teftişlerde harcırahının kesilmesi, teftiş için izin alma mecburiyetinde bırakılması ve mektuplarının açılması[32]. Bu şikayetlerin devam etmesi Kâzım Karabekir Paşa'nın orduda ki görevinden istifade ederek millet vekilliğine dönmesinde önemli rol oynadı. Paşa, Birinci Ordu Müfettişliği görevinden

[28] Aslında fikir ayrılığının ilk işaretleri Sivas Kongresinden sonra ortaya çıktı. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra kamu oyuna yansıdı ve büyük nutkun okunmasında da rol oynadı. Bak. Bayur, Yusuf Hikmet, Atatürk Hayatı ve Eseri, Ankara 1990, s. 356.
[29] Okyar Fethi, Üç Devirde Bir Adam, Yayına Haz, Cemal Kutay, İstanbul 1980, s. 339-340.
[30] Karabekir, "Aramız Niçin Açılmıştı; Yakın Tarihimiz, C. 1, Sayı 2, 8 Mart 1962, s. 38-42.
[31] Karabekir, Paşalar'ın Kavgası, 3. Bs. S. 53-54
[32] Karabekir, Paşalar'ın Kavgası s. 302-303; Gök, Dursun, II. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (1923-1927), Konya 1995, s. 211.

ayrılmak talebiyle 26. 10. 1924 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığına çektiği telgraflarda istifasının gerçeklerini şöyle açıkladı. "... Bir yıllık ordu müfettişliğim sırasında gerek teftişlerin sonunda verdiğim raporların, gerekse odumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için sunduğum tasarılarımın dikkate alınmadığını görmekle üzüntüm ve kederim çok büyüktür. Üzerime düşen görevi milletvekili olarak daha çok vicdan rahatlığıyla yapacağıma tam inancım olduğu için Ordu Müfettişliği görevimden çekildiğimi bilgilerinize sunarım"[33]. Buna mukabil Atatürk, Karabekir Paşa'nın istifa telgrafının altına kırmızı kalemle Paşa'nın ordudan ayrılmasını uygun bulmadığını yazdı. Paşa'dan gelen rapor ve tasarıların hepsini görmek istedi. Ve bunların hangi maddeleri üzerinde neler yapmış, hangi maddeleri üzerinde işlem yapılmamış onları da dosyaları ile birlikte görmeğe karar verdi. Bu notların altındaki tarih 28 Ekim 1924'tür[34]. Atatürk'ün bu titiz davranışına rağmen Karabekir Paşa'nın hâla istifasında direnmesi üzerine Atatürk "... Kâzım Karabekir Paşa'nın raporları ve tasarıları Genelkurmay da ilgili bölümler tarafından incelenmiş bunların kabul edilip uygulanabilecek kısımları dikkate alınmış ve uygulanmıştır. Ancak uygulanması devletin gücü dışında bulunan ya da bilimsel olmayıp kendi kuruntularına dayanan önerileri elbette dikkate alınmamıştır. Kâzım Karabekir Paşa'ya raporlarından ve tasarılarından dolayı bir takdirname verilmesi de gerekli görülmemişti" dedi[35].

Milli Mücadelenin önemli kahramanlarından Ali Fuat Paşa'da, Karabekir Paşa gibi aynı konulardan dolayı rahatsızdır[36]. Bu sebeple o da ordudan istifa etmiştir. Atatürk, orduda ki görevinden istifa etmeden önce Ali Fuat Paşa ile ısrarla görüşmek istemiş[37], ancak görüşme üçüncü kişilerin tutumundan dolayı gerçekleşmemiştir[38]. Ali Fuat Paşa, Rauf Orbay'ın başbakanlıktan ayrılışı ile birlikte Meclis Başkanlığı görevini bıraktı ve İkinci Ordu Müfettişi olarak Ankara'dan ayrılma kararını aldı. Bu dönemde

---

[33] TBMM. Zabit Ceridesi, II tertip, C. 10, s. 6; Atatürk, Nutuk, C. 2, İstanbul 1973, s. 852; Aydemir Şevket Süreyya, Tek Adam, C. 3, İstanbul 1983, s. 205; Karaosmanoğlu Yakup Kadri, Politikada 45 yıl, İstanbul 1984, s. 76.
[34] Nutuk (1938 bs.), s. 613; (1973 bs.) C. 2, s. 852-853; Turhan-Haşımotoğlu, s. 185.
[35] Nutuk, 1938 bs. S. 613; 1973 bs. S. 853. Atatürk bu istifaların ardında bir komplo olabileceği Endişesini de taşımaktadır. Bak. Nutuk 1938 bs. S. 614-621.
[36] Ali Fuat Paşa, Karabekir Paşa'nın istifasından kısa bir süre sonra 30-10- 1924 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Nutuk 1938 bs. S. 614; Cebesoy, Ali Fuat, Siyasi Hatıralar, İstanbul 1960, s. 101.
[37] Nutuk, (1938 bs.), s. 613; (1973 bs.)C.2, s. 853; Karaosmanoğlu, s. 77
[38] Cebesoy, s. 102; Karaosmanoğlu, s. 78-80.

Atatürk'ün yakın çevresinde bulunan bazı kimselerin, Atatürk ile Atatürk'ün yakın dostu olan Milli Mücadele'nin önde gelen bazı subaylarının arasını açmaya çalıştıklarını belirtmek için Atatürk'e şöyle bir soru yöneltti. "... Bundan sonraki apotreslerin, emek ve himmet arkadaşların kimler olacaktır.? Bunu anlayabilir miyiz". Atatürk'ün bu soruya verdiği cevap şudur. "Benim aportreslerim yoktur. Memleket ve Millete kimler hizmet eder, likayat ve kudretini gösterir ise benim aportreslerim onlardır"[39]. Atatürk'ün, Ali Fuat Paşa'ya verdiği bu cevap, vefa, sadakat ve fedakarlık ile örülü o çetin milli mücadele yıllarında, tüm varlıklarını paylaşmış onlar arasında bir "kara kedi"nin girmiş olduğunu açıkça göstermektedir.

Erick Jan Zurcher eserinde, paşalar arasındaki bu çekişmeyi değerlendirirken Milli Mücadele'de ikinci derecede rol oynayan başta Kılıç Ali, (Çetinkaya) olmak üzere Recep (Peker), Yunus Nadi (Abalioğlu) gibi kişilerin milli mücadele birinci derecede rol oynayan paşaların arasını açmaya veya en azından onları geri plana atmaya çalıştıklarından bahsedir[40]. Yakup kadri Karaosmanoğlu bu isimlere İsmet İnönü'yü de ilave eder. Ve Paşaları barıştırmaya gayretleri için "fakat böyle bir anlaşma hiç İsmet Paşa'nın işine gelirmiydi" sorusunu sorar[41]. Takrir-i Sükün yasası ile tekrar iktidara gelişini "evet bizce İsmet Paşa rakiplerini, muarrizlarını bir daha baş kaldırmamacasına yenmişti." der[42]. Ancak olayların gelişmesi İsmet İnönü'nün Paşaları karşı muhalif olmadığını göstermektedir. Nitekim Atatürk'e İzmir'de düzenlenen suikast girişiminden sonra İnönü'nün başına gelenler, bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Karabekir Paşa Atatürk'e İzmir'de düzenlenmek istene suikast olayından sonra Ankara'da Afyon Mebusu Ali (Çetinkaya) başkanlığında kurulan İstiklal Mahkemesi'nin direktifi ile polis müdürü Dilaver Bey tarafından tutuklandı. Ancak dönemin Başkanı İsmet İnönü'nün müdahalesi ile serbest bırakıldı. Çünkü Başbakan İsmet İnönü, Kâzım Karabekir Paşa'nın suikast olayına karışmış olabileceğine inanmıyor

---

[39] Okyar, s. 340; Karaosmanoğlu, s. 83-84 Paşaların arasını açan üçüncü kişilerden, Refet Bele ve Adanan Adıvar da ciddi bir şekilde şikayetçidir. Bu şikayetlere biraz ileride değinilecektir.
[40] Zurcher, Erıck Jan, Milli Mücadele İttiahtcılık, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul 1987, s. 242-243
[41] Karaosmanoğlu, s. 81; Rauf Orbay ve Ali Fuat Paşa'da anılarında Atatürk ile aralarının bozulmasını İsmet Paşa ve çevresinin Atatürk üzerinde kendileri hakkında yaptıkları olumsuz etkileri bağlamaktadırlar. Nakleden Aybars Ergün, İstiklal Mahkemeleri, C. 2, Ankara 1982, s. 391; Karabekir Paşa ise, "Bir Duello Bir Suikast" adındaki eserinde, Kılıç Ali'yi Atatürk ile aralarını açanların arasında sayarken İsmet İnönü'yü samimi bir dost olarak görüyor. A.g.e. s. 165-168. Zaten İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Karabekir Paşa'nın önce milletvekili ve ardından da meclis başkanı seçilmesi bu dostluğu doğruluyor.
[42] Karaosmanoğlu, s. 94.

ve Paşa'nın suçlanması olayının bir tertip olduğunu düşünüyordu[43]. İnönü bu kanaatinde yalnız değildi. Örneğin suikast'dan sorumlu tutulan ve yargılanmanın sonunda da idam edilenlerden biri olan eski Maliye Nazırı Cavit Bey de suçlamaların "...meş'um bir latifeden başka bir şey olmadığı, bütün mazlumların evvelden mahkum olduklarını ve ortada bir suikast varsa oda hükümet ile polisin baştan aşağıya uydurdukları bir suikast olduğu.." düşüncesindeydi[44].

Ali Çetinkaya ise İnönü'nün tavır ve girişimlerini mahkemenin kararına müdahale olarak değerlendirerek durumu o sırada İzmir'de bulunan Atatürk'e bir şikayet olarak iletti; Atatürk'de o anki ruh haletiyle Başbakan İsmet İnönü'yü bazı görüşmeler yapmak üzere İzmir'e davet etti. İzmir'de yapılan görüşmelerden sonra Başbakan İnönü, Karabekir Paşa'nın tutuklanması olayı karşısında sessiz kalmayı tercih etti[45]. Öte yandan mahkemenin devamı müddetince daha sakin düşünme şansına sahip olan Atatürk, Paşalar meselesine Başbakan'ın yanısıra kamuoyunun duyduğu tepkiyi de göz önüne alarak konuyu yeniden gözden geçirdi. Kâzım Karabekir Paşa'nın sorgusundan hemen sonra Atatürk mahkemeye heyeti ile Çeşme (İzmir)'de bir görüşme daha yaparak Karabekir Paşa'nın da aralarında bulunduğu Paşalar'ın serbest bırakılmasını istedi[46].

Duygusal yaklaşıma gelince; bu durum kendisini Cumhuriyet'in ilanı, Halifeliğin kaldırılması gibi önemli olaylarda kendisini açıkça belli etti. Kâzım Karabekir Paşa Cumhuriyet'in ilanı ve inkılâplar hakkında kendisine önceden bilgi verilmediğinden şikayet etti. Belli ki Karabekir Paşa'nın da aralarında bulunduğu milli mücadelenin öncüleri, hükümetin devlet ve millet adına alacağı temel siyasal kararlar da kendilerine de danışılmasının uygun olacağı kanaatindedirler. Ancak paşalar, yapılan yeniliklerin çoğu zaman kendilerine haber verilmeden yapılması dolayısıyla kırgındırlar. Bu duygularla Karabekir

---

[43] Atay Falih Rıfkı, Çankaya, İstanbul 1980, s. 402; Kınross Lord, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Çev. Ayhan Tezel, 6. Bs. İstanbul 1978, s. 648-649.

[44] Mechin Benoist, Kurt ve Pars-Mustafa kemal, Çev. Zahir Güvemli-M. Rasim Özgen, İstanbul 1955, 164.

[45] Başbakan İnönü ile Ankara İstiklâl Mahkemesi arasındaki gerginlik için bak; Kılıç Ali, İstiklâl Mahkemesi Hatıraları, İstanbul 1955, s. 43-46; Der. Erman, Azmi Nihat, İzmir Suikastı ve İstiklâl Mahkemeleri, İstanbul 1971, s. 36-41; Atay, s. 403; Zurcher, s. 262-263

[46] Atay, s. 403-404; Zurcher s. 269; Kınross, s. 650-651; Mıkusch, D. V. Gazi Mustafa Kemal, Avrupa ile Asya arasındaki Adam, Çev. Esat Nermi Erendor, İstanbul 1981, s. 368-369; Gronau, Dıetrich, Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet'in Doğşu, Çev. Gülderen Koralp Pamir, İstanbul 1994, s. 239.

Paşa Cumhuriyet'in ilanından önce kendilerinden fikir sorulmadığı[47], ilanın önceden kendilerine haber verilmediği ve Cumhuriyet'in ilanı münasebetiyle düzenlenen törende de Atatürk'ün kendisine yeterli ilgiyi göstermediğinden yakınır. Oysa Atatürk başta Karabekir Paşa olmak üzere milli mücadele yıllarındaki bazı yakın arkadaşlarına Cumhuriyet'in ilanı haberini vermemesini onlarla arasındaki yakın dostluk ve güven duygusuna bağlar. Bu hususta Nutuk'da "Baylar Cumhuriyet'in ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırmayı ve onlarla görüşüp tartışmayı hiç gerek görmedim. Çünkü onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşkum yoktu." der[48]. Hal böyle iken Karabekir Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra 10 Kasım 1923 tarihinde "Cumhuriyet taraftarıyım. Fakat şahsı saltanatın aleyhtarıyım" sözleriyle üstü kapalı olarak Atatürk'ü suçlaması ciddi tartışmalara sebebiyet verdi. Örneğin bazı basın organları, Karabekir Paşa'nhın bu sözlerini "Paşa Atatürk'ü diktatörlükle suçluyor" şeklinde yorumlandı[49]. Üçüncü kişilerin bu tür yorumları Paşalar arasındaki gerginliğe ciddi ölçüde katkıda bulunuyordu. İşte böyle bir ortamda Karabekir Paşa'nın Atatürk'ü Halife olmağa çalışmakla suçlaması ve ardından da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın saflarında yer alması paşalar arasındaki gerginliğin ayrılık noktasına doğru taşınması sebebiyet verdi[50]. Karabekir Paşa Halifelik hususunda, Atatürk için, "Hilafet ve Saltanatı almak için koyu bir mümin çehresiyle minbere kadar çıkıp hutbeler okumak, muvaffak olmayınca bizzat meth ve sena edilen mukaddesata dil uzatmak ve bunları alt üst etmek üzere bir de tek adamlığa çıkmak gibi iki tehlikeli ifratın birinden diğerine atlamak herkesin yapabileceği bir iş değildi. Fakat bu selaha doğru gidiş de sayılmazdı.

---

[47] Karabekir, Paşalar'ın Kavgası, s. 192-193. Karabekir Paşa aynı şekilde Lozan Barışının imzalanmasının da kendisine habir verilmediğini belirtmektedir. s. 148-149.

[48] Atatürk, Nutuk (1973 bs.) s. 803, İpekci, s. 84

[49] Cebesoy, s. 54; Karabekir Paşa'nın "Cumhuriyet taraftarıyım, fakat şahsı saltanatın aleyhtarıyım"; sözlerine çok yakın ifade Rauf Orbay tarafından da kullanılmaktadır. Orbay bu konuda "... şimdi kayıtsız şartsız milli hakimiyet esasına dayanan bu idareyi, demokrasi denilen halk idaresi esaslarını kurmak için milletten vekalet aldık. Fakat bu esaslar üzerinde itilaf hasıl olan noktayı izah edeceğim. Bir takım arkadaşlarımız, milletin bu hakkını meclisten bu veya şu makama meclis fesh ve kanunları red hakkını vermesi düşünce ve temayülünü gösterdiler. İşte ben buna muhalıfim" dedi. Orbay Rauf Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım C. 2, İstanbul 1983, s. 158-159.

[50] Kandemir Feridun, Rauf Orbay, İstanbul 1965, s. 100.

Mustafa Kemal Paşa'nın çıkamadığı bu makamı yıkmak kararını vermiş ve fiiliyata geçirmiş olduğuna şüphem kalmadı" der[51].

Bu dönemde Atatürk Cumhuriyet'in ve İnkılapların geleceği için hem halifeliğin kaldırılmasına muhalif ya da çekimser davranan arkadaşlarına karşı temkinli hem de daha önce ittihatçılığıyla tanınan arkadaşlarına karşı tepkilidir. Bu tepki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu ile açıkça gün yüzüne çıkar, Şeyh Said isyanı ve Atatürk'e İzmir'de düzenlenen suikast olayından sonra doruk noktaya ulaştı. Ve daha önceki dönemlerde İttihat ve Terakki Cemiyetinde aktif rol oynayan bazı isimlerin İstiklal mahkemelerinde yargılanmaları ile neticelendi[52].

Gelişmeler, inkılâbın doğal mantığı içinde ve yeni bir siyasal rejimin yerleştirilmesi gayretleri çevresinde düşünülmesi gerekirken üçüncü kişilerin meseleyi kendi düşünceleri ve çıkarları doğrultusunda yorumlanması paşalar'ın "Çağdaş Türkiye" olarak tespit ettikleri ortak hedefe ulaşılması yolunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına ve hatta dargınlıkların doğmasına sebep oldu[53]. Nitekim Refet Bele bu durumdan bahsederken "Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının yalnız tatbikat hususunda aralarında meydana gelin nokta-i nazar farklarından istifade ederek aralarını daha çok açmak ve kendilerini çok lüzumlu birer şahsiyet gibi göstermek fikrini takip eden insanların aynı tarz düşünüşünün eseri ve izlerini şimdi de yazılan makalelerde görmekteyiz... Bize Rauf Bey ve Şurekâsı diyorlar; Bunu reddederim. (Ortada) yalnız Mustafa Kemal ve arkadaşları vardır" der[54].

Atatürk ile paşaların arasını açmaya çalışan bir takım insanların varlığından Adnan Adıvar Bey'de bahseder. Halide Edip Adıvar'ın naklettiğine göre Adnan Bey bu durumdan büyük bir üzüntü duymuş ve endişelerini Atatürk'e şu ifadelerle iletmişti. "Yanınızdaki adamların Ali Fuad ve diğerlerine karşı böyle ulu orta konuşmalarına nasıl izin verirsiniz. Bu

[51] Karabekir İstiklâl Harbimiz, s. 1079-1080; İpekci, s. 90; Ayrıca bak. Doğan D. Mehmet, "Hilafet'in kaldırılması; Osmanlı Devleti'nin Yok Edilmesi Sürecinin Sonu Veya İslam'ın Dünya Siyasetinin Dışına Çıkarılması", Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3, Mart-Nisan 1995, s. 565-579.
[52] Yakın bir Görüş için bak, Bleda, Mithat Şükrü, İmparatorluğun Çöküşü, Remzi Kitabevi, Tarihsiz s. 156-157; Yalçın, Hüseyin Cahit, Siyasi Anılar, Yayına Haz; Rauf Mutluay, İstanbul 1976, s. 276-290; İpekci, s. 24.
[53] Çekişmelerin ortaya çıkışı ve uzlaşma arayışları için bak. Karaosmanoğlu, s. 81-82.
[54] Karaosmanoğlu, s. 81; Yakın bir görüş için bak, Kandemir Feridun, Hatıraları ve söylemedikleri ile Rauf Orbay, İstanbul 1965, s. 191-192

değersiz adamlarla ne çeşit bir hükümet kurmayı düşünüyorsunuz"? Adıvar'ın bu açık ifadelerine Atatürk, çok içten ve açık olarak cevap vermiş ve bunların dediklerine kulak asmadığını belirtirken "Onlar birer maşadır. Hiçbir zaman benim gerçek arkadaşlarım ve kardeşlerimin arasına giremezler" demişti[55]. Ancak inkılâpların devamı müddetince Milli Mücadele dönemindeki arkadaşları ile olan ilişkilerine baktığımız zaman Atatürk'ün "maşa" olarak tanımladığı insanlardan hiç bir şekilde etkilenmediğinden söylemek de zordur.

Atatürk ile Paşaların çatışmasına sebebiyet veren bir diğer olayda inkılâplar meselesidir. Atatürk inkılâpları Çağdaş Türkiye için mutlaka ve bir an önce gerçekleştirilmesi gereken kurallar olarak görüyordu. "Kalsbad Hatıralar"ında da ifade ettiği gibi inkılâpların gerekirse jop darbesi ile yapılması lüzumuna inanıyordu[56]. Bu sebeple uygulamaya konulacak yasaların, inkılâpların yerleştirilmesi yolunda düzenlenmesine taraftardı. En azından inkılâpların yerleştirilmesine kadar mecliste bir muhalefet sıcak bakmıyordu.

Aslında Kâzım Karabekir Paşa, Atatürk'ün inkılâplarının önemli bir kısmını onaylıyordu[57]. Ancak inkılâpların belirli bir kesimin değil, bütün milletin yararına olmasında ısrar ediyor[58] ve "Ben Milli İstiklalimiz gibi milli hürriyetimizi de en mukaddes bir gaye tanırım. Bunun için, medeni hedeflerimizde sür'at fakat içtimai gayelerimizde tekâmül taraftarıyım. Ve hiçbir sebep ve bahane ile halkı tazyike ve iradeyi istibdada çevirmeye taraftar değilim..." diyordu[59] yani iradenin tamamen millete bırakılması düşüncesiyle Cumhuriyet'in ilanından sonra, savaş dönemine ait olan İstiklal Mahkemelerinin desteği ile halkın iradesi dışında İnkılâpların yapılmasına taraftar değildir. "Bu asırda hiç kimse başkasının vasiyetine muhtaç değildir[60]. Mahkemedeki davası için bir dava vekili seçme hakkına (Sahip) olan bir

---

[55] Adıvar, Halide Edip, Türkün Ateşle İmtihanı, İstanbul 1983, s. 259.
[56] Haz. Afetinan A; Mustafa Kemal Atatürk'ün Kalsbad Hatıraları, Ankara 1983, s. 26-27; Ayrıca Bak. Der Çağlar, Behçet Kemal, Atatürk. Devriminden Damlalar, İstanbul 1967, s. 52.
[57] Onaylamadığı İnkılâpların başında "Harf İnkılâbı geliyordu. Karabekir Paşa Harf İnkılâbı konusundaki düşüncelerini İzmir İktisat Kongresinde açıklarken" ... Bizim İslam hurufatımız kafi değilmiş, binaenaleyh Latin hurufatı alınmalı imiş. Bu fikrin müthiş bir felaket olduğunu Arnavut Kavmi pek geç anladı... Binaenaleyh bizim hurufatımız okunmaz değil belki hurufatımız dünyanın en güzel şeklidir... Bunun kadar tenevvü ü nazara sevim verecek yazı yoktur..." metnin tamamı için bak, Ökçün A. Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir, Ankara 1971, s. 318-320; Karabekir İstiklal Harbimiz, s. 1078-1079.
[58] Kınross, s. 598; Türkdoğan Orhan, Kemalist Modelde Fert ve Devlet ilişkileri, İstanbul 1982, s. 85
[59] Karabekir, Paşalar Kavgası, s. 152.
[60] Türkdoğan, s. 85; Gök, s. 246.

insan, milli işini gördürmek için vekilini doğrudan doğruya seçme hakkına sahip olmazsa Cumhuriyet normaldir denemez. Fırkalar gelince yukarıdan aşağıya emirler veyahut aşağıdan yukarıya tazyiklere mani olacak esaslı kademelerdir. Bugünkü ihtiyaçlar fırkalarla giderilir. Bunlar olmadıkça hakiki hürriyet olmaz"[61]. kanaatindeydi. Karabekir Paşa ayanı zamanda bir siyasi partinin de lideri olan Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığına da karşı çıktı[62]. Cumhurbaşkanının bu makama seçildiği andan itibaren partisinden ve millet vekilliğinden ayrılmasını istedi. Buna karşılık Atatürk bin bir zorlukta kurulan Cumhuriyet'i tam anlamı ile yerleştirmeden partiyi ve iktidarı bırakmak niyetinde değildi. Halkın geleceği için halka rağmen Cumhuriyet'in temel kurallarını yerleştirmeye kararlıydı. İnkılâpların, İnkılâp'a tam olarak gönül vermiş insanların kontrolunda yerleştirilmemesi durumunda Cumhuriyet'e karşı ciddi tehditlerin geleceğini görmektir. Nitekim Şeyh Said isyanı, Atatürk'e düzenlenen suikast şapka, vb. gibi olaylar inkılâpların yavaş yavaş evrim yönetimi ile uygulanmasının mümkün olmadığını göstererek Atatürk'ü, inkılâpların radikal bir şekilde uygulanmaya konması hususunda haklı çıkardı. Bununla birlikte inkılâpların radikal gelişimini tamamladığı 1933 yılından sonra Karabekir Paşa ve arkadaşlarının öncülüğünü yaptığı evrim içinde halkın da onayını alarak çağdaşlaşma yönetimi benimsendi. Bu dönemden itibaren Atatürk yeniden eski arkadaşları Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve diğerlerinin gönüllerini almak için harekete geçti[63]. Önce Ali Fuat Paşa Atatürk'ün samimiyetini yeniden kazamdı. Atatürk 1935 seçimlerinde de Refet Bele'ye açık bulunan milletvekilliğine seçilmesi için yardımcı oldu[64]. Ardından sıra Rauf Orbay Bey[65] ile Kâzım Karabekir Paşa'ya geldi. 1936 yılında Ali Fuat Paşa, Atatürk'ünde onayını alarak Atatürk ile Kâzım Karabekir Paşa'yı barıştırmak istedi, Ali Fuat Paşa, barıştırma girişimini şu şekilde anlatmaktadır. "Dolmabahçe Sarayı'nda 1936 yılında açılan Milletlerarası Tarih ve Dil Kongresi münasebetiyle, Atatürk, Kâzım Karabekir Paşa'yı hatırlayarak bana, -Karabekir Paşa marif, dil ve

[61] Kandemir, Feridun, Siyasi Dargınlıklar, C. 3, İstanbul 1955, s. 34; Gök, s. 224-226.
[62] Kandemir, Siyasi Dargınlıklar, C. 3, s. 34; Gök, s. 225-226.
[63] Cebesoy, Siyasi Hatıralar, C.2, s. 242; Karabekir, Bir Duello Bir Suikast, s. 194-195.
[64] Cebesoy, Siyasi Hatıralar, C. 2 s. 242-243.
[65] Atatürk ile Rauf Bey arasındaki ilişkinin tekrar dostluğa dönüşmesi için bak, Kandemir Feridun, Hatıraları ve Söylemedikleri ile... s. 154-157; Ayrıca bak, "1936 Dil Kurultay'ında Karabekir, Atatürk'le Nasıl Konuşturulmadı." Tarih Konuşuyor, C. 2 Sayı 8, Eylül 1964, s. 60-608. Bu makaledeki hatıralar eski milletvekili ve meclis reisi Vekili Feridun Fikri Bey'den nakledilmektedir.

tarih ile meşgul olmuş bir arkadaştır. Niçin bu kongreye gelmiyor. Ben ona bir davetiye gönderteyim sizde kendisine tarafımdan hususi bir süratte davet edildiğini söyleyin demişti." Karabekir Paşa, Atatürk'ten gelen bu daveti memnuniyetle kabul etti. Ali Fuat Paşa ile birlikte kongre salonuna da geldi. Atatürk ile uzaktan selamlaştı ve bir süre de kongreyi izledi. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz bazı şahıslar yüzünden milli mücadelenin iki kader arkadaşı yüz yüze görüşme imkânı bulamadı[66]. Karabekir Paşa Atatürk ile görüştürülmemesi olayını Ali Fuat Paşa'dan naklen şöyle anlatmaktadır. "Birgün Ali Fuat Paşa bana şunları anlattı. Kendisi kongrede yanımdan ayrıldığı zaman Gaziye, vazifesi olanlardan birisine, benim Atatürk tarafından hususi olarak davet edildiğimiz, fakat vazgeçilmez ihtiyatlar ve sebepler dolayısıyla çok geç kalamayacağını[67]ve bu mevzuundaki mazeretimi benim tarafımdan değil de kendisi tarafından iblağ edilmesi şekliyle söylenmiş ve arz edilmesini istemiş. Ali Fuat Paşa, vazifesi bu şekildeki dilekleri devlet reisine arz etmek olan resmi hüviyetli zatla da kifayet etmeyerek, Gaziye şahsı yakınlığı ile malum diğer bir mebus ile de vaziyeti anlatmış. (Bu zat eski bir askerdi ve benim maiyetimde bulunmuştu.) İkisi de Gaziye hiç ama hiç bir şey söylememişler. Anlaşılıyor ki bir şey söylememek ve elde elen yapılacak bu görüşmeye karşı imişler. Nitekim Gazi kongre faaliyetleri bittikten sonra neden gittiğimi sormuş, Ali Fuat Paşa vaziyeti izah edince çok müteessir bir tavırla susmuş[68].

Milli Mücadele yıllarının iki büyük dostu ve kader arkadaşı ne yazık ki özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra metodolojik görüş ayrılığı içindedir. Bu metodolojik görüş ayrılığına rağmen milli mücadele kahramanlarının, milli mücadeleden sonra da devam etmesi muhtemel birliktelikleri, bu dostluğu çekemeyen üçüncü kişiler tarafından kolaylıkla istismar edilince paşalar arsındaki birliktelik aynı samimiyetle devam ettirilememiş ve hatta zaman zaman ciddi kırgınlıklara varan çekişmelerin doğmasına sebep olmuştur. Tarafların dostluğun yeniden sağlanması

[66] Daha geniş bilgi için bak: Karabekir, Bir Düello Bir Süikast, s. 194-203; 1936 Dil Kurultayında... s. 603-608

[67] Karabekir Paşa'nın daha geç bir saate kadar kongre salonunda bekleyememesinin sebebi o gün meçhul bir hanımdan evlerine gelen ve paşa'nın kurultaya katılmaması, eğer katılmak zorunda kalırsa çok ihtiyatlı bulunması gerektiği şeklindeki telefon ve bu telefon yüzünden işinin çok geç kalmaması konusundaki ısrarından kaynaklanmaktadır.

[68] 1936 Dil Kurultayında... s. 607-608.

hususunda 1933 ten itibaren başlattıkları iyi niyetli açıklamalar da maalesef yüz yüze görüşmelerin yapılamaması yüzünden sonuçsuz kalmıştır.